

KADRO AKIMI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DENEME

Ufuk Özcan

A. DÖNEMİN DÜNYA KONJONKTÜRÜ VE 1930'LAR TÜRKİYE'Sİ

Kadro topluluğunu, içinde yer aldığı tarihsel dönemin konjunktürel özellikleri çerçevesinde değerlendirmek yararlı olacaktır. Bu düşünceden hareketle, 1930'lu yıllarda dünya sisteminde meydana gelen gelişmelere ve Türkiye'nin bu dünya sistemi içindeki konum ve arayışlarına sınırlı da olsa dikkat çekmeyi uygun buluyoruz.

1929 dünya ekonomik krizinin dolaylı etkileri altında 1930'lu yıllar boyunca bir çok ülkede önemli değişimler yaşanmaktadır. Liberal ekonomi ve politikaların prestiji son derece sarsılmış, güdümlü (dirije) ve otarsik ekonomiler revaç bulmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak siyasal yapılarda, devletin toplum karşısında gücünü artıran değişimler gerçekleşmektedir. Batı dünyasının iç çelişkilerinden kaynaklanan bunalımın çözüştürücü etkileri metropol olmayan alanlara da dalga dalga yayılmaktadır. Böyle bir ortamda çoğu ülke için izlenecek biricik formül «devletçilik» ya da «içe kapalı gelişme» stratejisi oldu.

Dünya bunalımı, dünya sistemini yönlendiren Batı ülkeleri arasındaki iç ihtilafların sonucunda ortaya çıkmıştır. ABD'nin dünya egemenlik alanına bütünlüklü bir şekilde çıkma yetersizlikleri büyük krizin önemli etmenlerinden birini oluşturur. Krizin Wall Street borsalarından başlayarak yayılması bu bakımdan önemlidir. ABD, serbest girişimciliğe yasal kısıtlamalar getiren «New Deal» (Yeni Düzen)¹ programını uygulamaya koyarken, pek çok ülkede

1 New Deal için bkz. Bernard ROSIER, *İktisadi Kriz Kuramları*, s. 54-55.

adeta zincirleme bir reaksiyon olarak totaliter uygulamalar ortaya çıktı. 1933'de Almanya'da Naziler iktidara geldiğinde, bir çok Avrupa ülkesinde yarı-mitik, efsunlu sloganlarıyla yeni bir milliyetçi dalganın hayaleti doluyordu. 1930'da Brezilya ve Dominik'de, 1931'de Arjantin ve Guatemala'da, 1932'de Portekiz'de, 1933'de Uruguay, Avusturya ve Almanya'da, 1934'de Meksika'da diktatörlük ilan edilmişti. 1936'da İspanya, üç yıl sonra diktatörlükle sonuçlanacak olan bir iç savaşa sahne oluyordu. Rusya'da ise devlet, Stalin'in iktidarıyla gücünün doruklarına çıkmıştı.

İşte bu koşullar altında Türkiye, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nden sonra uygulamaya konulan «liberal» iktisat önlemlerini askıya alacak ve «devletçilik» diye anılan dönemi başlatacaktır. Gerçi Türkiye, dünya bunalımının etkileri dışında kalmayı bir ölçüde başarmıştır; fakat bunu yalnızca, 1932'den sonra tedrici olarak ağırlık verilen devletçi ekonomik önlemlere bağlamak doğru değildir. Çünkü 1932'den önce de Türkiye'nin dünya ekonomik pazarıyla ilişkileri zaten oldukça minimum düzeydeydi. Bu nedenle, eğer bunalım 3-4 yıl önce çıkmış olsaydı bile sistem bunu kaldırabilecek durumda sayılabilirdi. Başka bir varsayımdan yola çıkarsak, Boratav'a göre, «..dünya ekonomisini sarsacak olan büyük buhran patlak vermese idi dahi 1929 yılı Türkiye ekonomisi bakımından bir dönüm noktası olma özellikleri taşımakta idi.»² Bu nedenle içsel etmenleri, daha yüksek bir belirleme düzeyinde tek bir dışsal etmene (dünya krizine) bağlamak kanımızca açıklayıcı olmaktan uzaktır. Dünya bunalımını sadece bağımlı bir değişken olarak ele alabiliriz.*

Serbest girişimi özendirici önlemlere getirilen bazı kısıtlamalara eş anlı olarak, Türkiye bu dönemde, ekonomik bakımdan kendine yeterli (otarşik) ve planlamacı; sosyo-kültürel bakımdan ise Batı modeline uygun seçimler doğrultusunda reformları sürdürüp statükoyu sağlamlaştıran bir gelişime sahne olmaktadır.

Kadro'nun yayın hayatına girdiği sırada Cumhuriyet Halk Fırkası'nın tek parti egemenliği sürmektedir. Liberal-parlamentar sistemler dünya ölçeğinde kriz içindeyken, Rusya'da tek parti dikta-

2 Korkut BORATAV, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, s. 36.

* Türkiye'deki devletçilik uygulamalarını temel etken şeklinde dünya ekonomik krizine bağlayan açıklamaların eleştirisi için sonuç bölümüne bakınız.

törlüğü, Mussolini İtalya'sında ise ceza yasaları ve popülist, korporatist uygulamalar Türkiye için esin kaynağı oluşturmaktadır. Her üç ülkede de «şef» erkinin karakteristik bir özellik göstermesi ilgi çekici bir benzerliktir. Öte yandan, kapitalizmin serbest piyasa mekanizmalarına karşı duyulan tepki, her üç ülkede de ortaktır. 1933 yılında, Mussolini «kapitalizmin çökmekte olduğunu»³ bildirirken; CHF, en yetkili sözcüsünün ağzından liberal dönemin kapandığını açıklamaktadır. Liberalleri «vatan haini» ilan eden CHF Genel Sekreteri Recep Peker, 8 Mayıs 1935 tarihli nutkunda şöyle demektedir :

«Amme (kamu) haklarında anarşiyi besleyen, ekonomi ve ulusal çalışmayı yıpratın ve ulus yığını istismar eden liberalizme karşı cephemizi daha sıklaştırıyoruz. Haklarda hürriyetin sınırını devlet varlığının sınırı içine alıyoruz. Tek'lerin ve hususi toplulukların faaliyetini, genel menfaatlere aykırı olmamak kaydıyla bağlarıyoruz. Artık her yerde son nefesini vermekte olan liberal devlet tipinin kucagında beslenip büyüyen çatışmalar zincirini kırıyoruz ve sınıf kavgaları yollarını sımsıkı kapıyoruz. Liberal devletten, ulusal devlete geçiyoruz. (...) Türkiye'de her ekonomik teşebbüs, ulusal bütünlüğün ahengine uygun olacaktır. Ekonomi gibi, kültür de plana bağlanacaktır.»⁴ Bu sözler, daha bir iki yıl öncesine kadar KADRO çevresinin Kemalist yönetime benimsetmeye çalıştığı görüşlerin artık resmiyet kazanmış ifadesidir.

KADRO dergisinin yayın hayatına atıldığı dönem; «liberal» Serbest Fırka'nın kısa bir süre önce tasfiye edilmesinden ve «liberal» yoldan kalkınma/gelişme stratejilerini terketmeye yönelik güçlü eğilimlerin (özellikle CHF'nin kurmayları arasında egemen olan) ortaya çıkmasından hemen sonraya rastlamaktadır. Bu, KADRO'nun aşağı yukarı üç yıl boyunca engelsiz olarak izleyeceği çizginin tartışma gündemini işgal etmesi bakımından açıklayıcıdır.

1932-35 yılları arasında yayınlanan KADRO dergisinde işlenen düşünceler siyasi literatürde KADROÇULUK diye bilinen akımı doğurmuştur. 1930'ların ideolojik yelpazesi içinde belirli bir konu-

3 Bkz. Burhan Asaf, «1933-1934, Bir Yılbaşı Bilançosu», *Kadro*, C. 3, Sayı : 25, s. 24-29.

4 Aktaran, Şevket Süreyya AYDEMİR, *Tek Adam*, C. 3, s. 451.

ma oturtulmakta zorluk çekilen, buna rağmen devlet bürokrasisinin izleyeceği politikaların yönünü etkileyerek önemli bir işlev gören KADRO dergisi, siyasal iktidarın -1931'de çıkarılan- yeni basın yasası yoluyla kendi resmi, pragmatik ideolojisi dışında kalan düşünceleri ya tümüyle yadsıdığı ya da geçici bir yarar hesabıyla güdümlendiği bir dönemde, örtük bir onay da görerek yayın hayatını sürdürdü. Diyebiliriz ki, KADROKULUK, dönemin dirije ekonomi arayışlarına paralel biçimde, 1920'lerin Kemalist-güdümlü Komünist hareketlerini andıran güdümlü bir ideolojidir. İleride göreceğimiz gibi, Kadrocuların geliştirdikleri oldukça özgün Kemalist yorum bile, resmi ideolojiden kısmen bağımsız görüntüsüne rağmen, güdümlü olmaksızın kurtulamamaktadır. Aynı durum, «Devletçilik» döneminin başlangıç yılı olan 1933 sonlarına kadar görece rahat hareket eden, fakat siyasal sistemin temel unsurlarını (özellikle şef sistemini) onaylayan, eleştiri konusu yapmayan «liberal»ler için de geçerlidir. Örneğin Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın bile yukarıdan gelen direktifle kurulduğu bilinmektedir⁵. Hem bu fırkann -ancak 97 gün varlık göstermesine izin verilmesine rağmen- kapatılması, hem de 1933'den itibaren Üniversite Reformu ve idari kadro değişiklikleri ile beraber fırka kalıntılarının tasfiyesi, «liberal» çevrelerin güdümlü olmadıklarının kanıtı değildir. Çünkü sırası gelince yeniden gündeme geleceklerdir. İdeolojilerin ve siyasal tercihlerin serbest dolaşım ve geçerliliklerinin biricik ölçüsü, idari sistemin, başka deyişle kadiri mutlak devletin aktüel dengelere bağlı olarak göstereceği tepkiler olacaktır. Aynı tepki, zamanı gelince Kadro'nun da kapatılmasını sağlayacaktır.

Ayda 3 bin nüsha basılan KADRO dergisi, üç yıl süreyle, parasızlığıyla karşılaşmaksızın periyodik olarak çıktı. Ş. S. AYDEMİR, Atatürk'ün emriyle Çankaya'nın KADRO'ya on abone kaydolduğunu belirtiyor.⁶ Tamamı 36 sayı çıkan derginin kapanışı, gerçek nedeni örttüğünü düşündüğümüz bir bahaneyle, Atatürk'ün, derginin yazarları müdürü Yakup Kadri'yi bir emrivaki sonucunda Tiran Bürokrasi'ne ataması ile ilgilidir. Yakup Kadri daha sonra bu olayı «Zoraki Diplomat» adlı kitabında ele alacaktır.

5 Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın danışıklı kuruluş hikayesi için bkz. Tekin ERER, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, s. 167-195.

6 Bkz. Şevket Süreyya AYDEMİR, *Suyu Arayan Adam*, s. 443.

Kendi dönemlerinin devletçilik teorisi ve uygulamalarını oldukça özgün ve sentetik bir yaklaşımla ele alıp yorumlayan KADRO-CULAR, devletçi modelin ısrarlı savunucuları olarak ortaya çıktılar. Bununla birlikte, bilindiği gibi 1930 başları, devlet kadrolarının «liberal himayecilik» ile «devletçilik» arasında bocaladığı ve bir arayış içinde bulunan sistemin ılımlı bir devletçiliği sürdürdüğü yıllardır. Siyasal sistem, büyük ölçüde, devlet-içi çelişkileri nötralize etme işlevi gören «ŞEF» erkine yaslanmaktadır. Toplum, devletin gölgesinde kalmış, onunla bütünleşmemiştir. Böylece, dünyada diktatörlüklerin altın çağını yaşadığı bir dönemde şekillenen KADROCU ideoloji, totaliter doktrinlerin bütün ortak özelliklerini ruhunda taşıyacaktır.

1930'lara gelindiğinde, Kemalizm hala kuramsal bir ideoloji niteliği taşıyamıyordu. Millî Mücadele ve peşisıra gelen hızlı reformlar sürecinin hayhuyu içinde kuramsal bir ideoloji geliştirilememiştir. Kemalizmin ayırd edici özelliği, sistematik bir kuramdan veya doktrinden yola çıkması değil; güncel/konjonktürel etki ve zorlamalara göre, pragmatik çözümlere eğilim göstermesi idi. İşte KADROCU-LAR Kemalizm'in bu «boşluğunu» doldurma iddiasıyla ortaya çıktılar. Ş. S. AYDEMİR, 30 yıl sonra, KADRO'nun ortaya çıkış koşullarını şöyle değerlendiriyor : «..(Atatürk'ün) çağında hemen bütün Avrupa'ya doktrin veya doktrinleştirme çabaları hakimdi : Rusya'da İhtilalci Sosyalizm (Komünizm), İtalya'da Faşizm, Almanyada Nazizm ve nihayet Demokratik Avrupa ülkelerinde Islahatçı Sosyalizm (Reformizm) rejimleri veya aynı ülkelerde Komünizm (İhtilalci Sosyalizm) çabaları hareket halindeydi. Bunların hepsinin temelinde doktrincilik örgüleri yatıyordu. Halbuki Türk inkılabında böyle çabalar, bazı özlemlere rağmen etkili değerler halinde güçlenemediler. Hulasa öyle görünüyor ki, biz, Türkiye'de bir inkılap gerçeği ile karşı karşıyayız ama, bir inkılap nazariyesi ile karşı karşıya değiliz.. Ama madem ki, bir inkılap vardır. O halde bu inkılabın bir de izahı, yani tarihte yeri ile, karakteristiklerinin açıklanması olmalıdır.. KADRO'nun hareket noktası şuydu : İnkılap ideolojisi nedir?».7 Denilebilir ki, Kemalizm'in resmi devlet ideolojisi karakteri kazanmasında, -en azından tartışma gündemine soktukları kuramsal çerçeve ve terminolojik katkılar düzleminde- Kadrocuların etkisi büyük olmuştur.

7 AYDEMİR, *Tek Adam*, C. 3, s. 456-457.

B. KADROCU KİŞİLİKLER

KADRO dergisini çıkaranlar, başta Şevket Süreyya AYDEMİR olmak üzere, Vedat Nedim TÖR, İsmail Hüsrev TÖKİN, Burhan Asaf BELGE, Mehmet Şevki YAZMAN ve Yakup Kadri KARAOĞLU'dur. Derginin yazarları arasında, farklı bir devletçilik anlayışıyla Kadrocu akımdan ayrılan Ahmet Hamdi BAŞAR'ın ismine de sıkça rastlıyoruz.

KADRO kurucularının almış oldukları kişisel formasyonlar, toplumsal konum ve düşüncelerinin sonraki biçimlenişi üzerinde etkili olmuştur. Bu nedenle, hiç olmazsa akımın önde gelen kişiliklerinin hayatları hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun buluyoruz.

Şevket Süreyya Aydemir, KADRO Hareketinin baş ideoloğu konumundadır. 1897, Edirne doğumludur. Çocukluk yıllarının, milliyetçi dalgalanmaların en yoğun olduğu bu mekanda geçmesi, gençlik çağında Pantürkist düşüncelerin kolayca etkisi altında kalmasına yardımcı olmuştur. 1. Dünya Harbinde subay olarak görev yapmış, savaş sona erince de «Büyük Turan» hedefini gerçekleştirme yolunda Kafkasya'ya koşturmuştur. Daha sonra, yükseköğrenim gördüğü Moskova'da Marksizmle tanışmış olmasına karşın, çağının ve toplumunun pek çok aydını gibi milliyetçi eğilimlerinden kopamamıştır. Yine bu dönemde, Rusya'daki müslüman toplulukları milliyetçi bir çatı altında birleştirmeye çalışan Sultangaliyevizmin etkisi altında kaldığı düşünülebilir.⁸ Moskova Üniversitesi'nde eğitim gördükten sonra Türkiye'ye dönen Aydemir, TKP'nin faaliyetlerinde bulunduğu gerekçesiyle 1925 Komünist Tevkifatı sonucunda 10 yıl hapis cezasına çarptırılır. Kadrocu görüşlerini, bir buçuk yıl kadar kaldığı Afyon Cezaevi'nde geliştirecektir. Bütün hayat hikayesini ve tanık olduğu tarihsel olayları, çok zengin otobiyografik bir belge olarak görebileceğimiz «Suyu Arayan Adam»'da sundu. Aydemir, bütün KADRO topluluğu içinde, düşünsel çizgisini doğrusal bir hatla sürdüren tek kişidir. 1960'lı yıllarda, Kadrocu çizginin bir miras-

8 Sultan Galiyev ile Şevket Süreyya arasındaki ilgi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Merdan YANARDAĞ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, s. 179-181.

çısı olarak ortaya çıkan YÖN-DEVRİM grubunun içinde yer almıştır.*

Vedat Nedim Tör de Marksist hareket içinden gelmektedir. Aydemir'le birlikte TKP üyesidir. 1925 tevkifatı sırasında Avrupa'ya kaçan Şefik Hüsnü'nün yerine bir süre parti genel sekreterliğini de yapan Vedat Nedim, Komintern'in direktiflerine kulak asmayarak bağımsız bir siyaset izler. Mete Tunçay'ın aktardığına göre, Vedat Nedim, Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nca 4. Komintern'e gönderilen üç delegeden biridir. Entellektüel gelişiminde, Almanya'da gördüğü yüksek öğrenim büyük rol oynamıştır. Berlin Üniversitesi'nde verdiği iktisat doktorasının konusu, «Türkiye Nasıl Bir Emperyalizm Konusu Oldu?» başlığını taşır.⁹ Kadro'daki yazılarında bile, üniversitede öğrenciyken etkilendiği Werner Sombart'a göndermeler yapacaktır. KADRO'nun önde gelen simalarından biri olan Vedat Nedim, diğer arkadaşları gibi, Kemalist rejime bağlılığının ödülü olarak uzun yıllar devletin önemli kademelerinde görevler alacaktır. Sol çevrelerce Şefik Hüsnü'nün 1927'de tutuklanmasından sorumlu tutulur.

Burhan Asaf Belge, 1925 yılında, sosyalist eğilimli AYDINLIK dergisini çıkaranlar arasında bulunmuştur. Kadro deneyinden sonra bir süre daha devletçi-Atatürkçü çizgiyi izleyen Burhan Asaf, daha sonra görüşlerini «radikal» bir şekilde değiştirerek liberal düşünceleri benimseyecek ve 1950'de Demokrat Parti'nin kurucuları arasında yer alacaktır.

İsmail Hüsrev Tökin, gençlik döneminde gizli bir komünist örgüt olan «Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası» üyesidir ve bu örgüt adına 4. Komintern'e katılmıştır. 1922-25 yılları arasında Moskova'da, Doğu Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi görmüştür. Köy ve tarım ekonomisi üzerine öncü çalışmaları vardır. 1934'de, Kadro dergisi yayınları arasında çıkan «Türkiye Köy İktisadiyatı» adlı kitabında, Marksist yöntem ve yaklaşıma bağlılığının bir göstergesi olarak Türkiye'de «derebeylik» kurumunun varlığını tartışmaya açar (daha sonra bu yaklaşım, «feodalizm» başlığı altında uzun süre Tür-

* Doğan Avcıoğlu tarafından temsil edilen, Aydemir'in de üyesi bulunduğu YÖN akımını Kadrocu hareketin düşünsel mirasçısı sayan pek çok araştırmacı vardır.

9 Bkz. Mete TUNÇAY, *Türkiye'de Sol Akımlar*, s. 275-276 ve s. 297.

kiye'nin tartışma gündemini dolduracaktır). Kitapta, bir yandan da kırsal kesimde «bir teknik inkılap için evvela bu mntakada derebeyliğin sınıf olarak tasfiyesi ve saniyen mntakanın ucuz münakale vasıtalarile milli ve beynelmilel pazarlara sımsıkı bağlanması»¹⁰ yolunda hükümete bir takım çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Bu şekilde, İsmail Hüsrev de devlet seçkinleri arasındaki yerini alacaktır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, KADRO'nun kurucuları arasında yer almakla beraber, Marksist kökenden gelmeyen tek üyedir. Dergideki yazılarının çoğu edebi konulara dönüktür. Çankaya'ya yakınlığı ve dengeli kişiliği ile tanınır; bu nitelikleriyle KADRO ve yönetici çevreler arasındaki ilişkileri düzenlemek için biçilmiş kaftandır. Ne var ki, onun bu özellikleri dahi, yönetim nezdinde artık işlevini yitirmiş görünen KADRO'nun tasfiyesine ve kendisinin bir tür sürgüne gönderilmesine engel olamadı. Yalnız, Atatürk'ün Kadro'yu iş çevrelerinin baskılarına karşı belli bir süre koruduğu da bilinmektedir.

C. KADROCU TEZLER

KADRO dergisi, Atatürk'ün «biz, bize benzeriz» sözlerini hatırlatırcasına, «Türk inkılâbı»nın kendine özgü ve dünyada eşi benzeri bulunmayan özelliklere sahip olduğu tezinden yola çıktı. Bunu, o dönemde sistemin, içe kapanarak «milli» ve «yerli» özelliklerin keşfine yönelme eğiliminin bir tezahürü olarak görebiliriz. Kadro'nun «orijinallığı» de bundan kaynaklanır. Ne var ki, «özgün» düşünsel üretim çabası yalnızca bu küçük topluluğa mahsus değildir. Resmî çevrelerde, özellikle dil ve tarih alanlarında yapılması makbul görülen ve orijinallik dozu bir hayli abartılmış düşünce üretimine karşı olağanüstü bir ilgi göze çarpılmaktadır. «Güneş Dil Teorisi» ve Anadolu'nun prehistoryası üzerine çalışmalar bizzat milli şef tarafından yönlendirilip özendirilmektedir*. Bu arada yakın tarihin olayları pek

10 İsmail Hüsrev TÖKİN, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s. 194.

* Burada vereceğimiz bazı tarihler Kadro'nun ortaya çıkış koşullarını yorumlamak açısından önemli bir veridir: 1931'de, Türklerin (Asyahlar gibi) sarı ırktan değil, Batılılar gibi beyaz ırktan (brokisefal) geldiği, Sümerlerin ve Etilerin Türk olduğu türünden araştırmaları yürütecek olan Türk Tarih Kurumu kuruldu. 1932'de, Atatürk'ün de özel teşvikleriyle Türk Dil Kurumu kuruldu. Dolmabahçe Sarayında Birinci Türk Dili Kurultayı toplandı. Türk dili

ihmal edilmiştir. Böylece Kadrocular resmi ideolojideki eksiklikleri tamamlamak üzere, temel ilgilerini son 10-15 yıllık sürecin açıklanmasına odaklamışlardır. Bütün bunların arkasında yatan sosyolojik etken, bütün kurumları ve yaşayış normları yapay zorlamalarla yeniden-düzenlenen bir toplumun «yeni evren»ini tanımlayacak bir ideolojik çerçeveye duyulan gereksinimdir. İkinci ve daha önemli bir etken ise, TC devletinin, yeni dünya ilişkileri çerçevesinde, ulus bazında sahip olduğu egemenlik statüsünü sağlamlaştırmaya yönelik «ulusal değerler»i yoktan yaratma ihtiyacıdır. Ancak bu birbirine bağlı iki etkeni göz önünde bulundurduğumuzda, Cumhuriyet'in bu döneminde serbest dolaşım olanağı bulan düşüncelerin gerçek varolma nedenini anlayabiliriz.

Bu varsayımlar ışığında, Kadrocu tezlerin, biri varolan sistemin düşünsel temelleriyle bütünüyle örtüşen; diğeri onu belirli noktalarda aşmaya çalışan iki cephesi olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik bu durum Kadrocu sistematikte bir çelişki yaratmaz. KADRO, o denli birbiriyle gelişmeli düşünceler arasında esnek bağlantılar kurmaktadır ki, ulaştıkları sentezi tek bir ideolojik sisteme indirgemek güç olmaktadır. Eleştirmenleri de bunun sıkıntısını yaşamışlardır. (İlerki bölümlerde bu değişik eleştirileri göreceğiz). KADRO'nun sistemle bütünleşen, konformist yanı totaliter siyasal yapıyı (Şef ilkesi de buna dahildir) onaylaması; ulusal devlet savunuculuğunu, elitizmi, ekonomik devletçiliği, sosyal milliyetçiliği ve faşizan popülizmi öne çıkarmasıdır. Sistemi aşmaya yöneldiği nokta ise, nasyonalizmden universalizme, başka deyişle «inkılapçılık»tan «üçüncü dünyacılık»a geçişte gösterdiği yüksek esneklik ve dinamizmde ortaya çıkar. Şevketizmin dünyası, Kemalizmin dünyasından daha geniştir. Bu genişlik, Kadrocuların «Üçüncü Dünya»yı emperyalist metropollere karşı bir «blok» olarak tasarlamalarına izin veren dünya görüşlerinden kaynaklanmaktadır.

Şevket Süreyya Aydemir, temel hareket noktalarını şöyle özetliyor : «Kadro hareketi esas itibarıyla biri tarihi, diğeri jeopolitik bir temel görüşten hareket ediyordu :

1. Bir milli kurtuluş hareketi olarak Türk inkılabının sosyal ve ekonomik karakterinin ve istikametlerinin izahı.

üzerine yapılan çalışmalar sonucunda, Güneş Dil Teorisi 1936 yılı başlarında Atatürk tarafından ortaya atıldı.

2. Ortadoğu'da, milli kurtuluş hareketleri, çağımızın büyük, müstakil ve tesirleri itibariyle bütün dünyayı kapsayan büyük bir gelişkinin eseridir. Bu gelişkinin esası, sanayii elinde tutan memleketler, yahut metropollerle, onlara tabi olan sömürge ve yarı sömürgeler arasındaki bağımlılıktır. Mücadelenin gayesi de bu tezatın tasfiyesidir. (..) Bu mücadele, çağımızın kaçınılması imkansız bir mahsulü olan sınıf mücadelesi'nden de ayrı ve ondan daha mühim bir gelişkiyi temsil etmektedir»¹¹. Yukarıdaki ilk temel görüşe getirecekleri açıklamalarda Kadrocular, rejimin ruhuna uygunluk ilkesini gözetmeye çalışacaklardır. Elbette «inkılap»a ters düşmeyeceklerdir. Ancak «inkılap»ın öyle ustalıklı bir yorumunu geliştireceklerdir ki, bu yorum onların, diğer milli kurtuluş mücadeleleri ile aktif bir bağ; hem düşünsel, hem de pratik bir bağ kurmalarına engel olmayacaktır. Oysa yöneticiler, diğer üçüncü dünya ülkeleriyle kader ve eylem birliğine pek istekli görünmemektedirler. Ülke adeta misak-ı milli sınırları içine çekilmiş; Sovyet Rusya ile biraz yakınlaşma belirtisi dışında dış dünya ile bağı koparmıştır.

Böyle bir atmosfer içinde Kadrocular, çoktan unutulmuş görünen «inkılâp»ın ideolojik temellerini bilinç yüzeyine çıkarma misyonunu kendilerinde bulmuşlardır. Görülebileceği gibi, Kadrocu teoride «inkılap» terimi, teknik bir kullanımdan öte, merkezi öneme sahip, büyüklü bir kilit kavram olarak ortaya çıkar. Gerçekten de anılarının bir dökümü olan «Suyu Arayan Adam»da Şevket Süreyya, ilk coşkusu yitirip soğuk ve kasvetli bir havaya bürünen Ankara bürokrasisini «inkılap»ı tamamlayıp donuklaştırmakla suçlar gibidir. Oysa «inkılap» henüz tamamlanmamıştır; bunu haykırmak ister. Ancak pek az «seçkin» insan kendisini anlayacaktır.

Ağırlıklı olarak sosyo-ekonomik bakış açısını izleyen Kadrocu tezleri, her ne kadar birbirinden soyutlanamaz olsa da, belli başlı üç bölümde ele aldık. Birinci bölümde, Kadrocuların geliştirdiği emperyalizm teorisinin ve buna bağlı olan «gelişme» modelinin ana çizgilerini verdik. İkinci bölümde ekonomik devletçilik üzerine görüşlerini; üçüncü bölümde ise devlet ve toplum yaklaşımlarını değerlendirdik.

11 AYDEMİR, *Suyu Arayan Adam*, s. 483.

a) Kadro'nun «Üçüncü Dünyacı»* Tezleri

Kadroculuğun düşünsel temellerini oluşturan önermelerden biri, «Türk İnkılabının» sömürgeci Batıya karşı verilmiş kurtuluş mücadelelerinin yeryüzündeki ilk örneğini oluşturduğuna ilişkindir. Kadrocular bu tarihsel deneyin, Asya ve Ortadoğu'daki halklar için bir klavuz model olacağını düşünürler. Öncelikle, bu görüşün dönemin resmi çevrelerinde de sınırlı ölçüler içinde bile olsa kabul gördüğünü belirtelim. Ancak bu görüş, hiç bir zaman sömürge ülkelerle anti-emperyalist bir blok oluşturularak Türkiye'ye siyasal bir önderlik rolü sağlamak amacıyla kullanılmadı. Bu bakımdan Kadrocular, yönetimle aralarındaki ilk yol ayrımına girmiş bulunuyorlardı. Bu arada dikkat çekici olan bir nokta, evrensel ve uluslararası ilkeleleri ideolojik kabuğunda taşıyan sosyalizmin bile, bu yıllarda içe dönük ve milli eğilimler göstermesidir. Rusya'da «tek ülkede sosyalizm» düşüncesi, uluslararası boyutta işbirliğine yönelik çabaların sonu olmuştur. Üstelik son zamanlarda «ulusal bağımsızlık» ilan eden Asya ve Ortadoğu'daki pek çok ülke anti-emperyalist bir oluşum içine girmek bir yana, çeşitli düzeylerde Batıyı model alan bir gelişim sergilediler. Hatta bir bölümü modern Batılı kurumları, Türkiye'deki örneklerinden izleyerek alternatif belirleme şansına sahip oldular. İşte bu temel bilgiler ışığında Kadrocuların, en başta Türkiye olmak üzere, «sömürge ve yarı sömürge ülkeler»e atfettiği «anti-emperyalist» misyonun gerçek anlamını kavrayabiliyoruz. Kısacası, Kadrocuların bu ülkeler için öngördükleri «kapitalizm ve sosyalizm dışındaki üçüncü yol» hiç bir zaman gerçekleşmeyecektir. Bununla birlikte «Milli kurtuluş hareketlerini izleyen yıllarda, bir çok 'üçüncü Dünya' ülkesinde veya bu ülkeler için zaman zaman 'Arap Sosyalizmi', bazan 'Afrika Sosyalizmi', 'Kapitalist olmayan gelişme yolu' veya başka biçimler içinde Kadrocu tahlile yaklaşan teorik çabalara rastlanacaktır.»¹² Benzer görüşler, özellikle 1960'lı yıllarda

* «Üç dünya» kavramı ve teorileri, gerçekte 1960'lardan sonra yaygınlık kazanmıştır. Kavram, Batı sosyolojisinde ve siyaset biliminin bazı branşlarında da yaygın kullanıma sahiptir. Öte yandan Çin-Rusya anlaşmazlığı üzerine Mao'nun, Batı-dışı bütün ülkeleri kapsayan ve metropol alanları yutmak üzere «kırdan kente doğru» ortak bir siyasal stratejiyi ifade etmek için öne sürdüğü bir kavramdır. Kadrocu teorisi, bu teorilerin habercisi olarak gördüğümüz için, çağrışım niteliği güçlü bu alegorik kavramı seçtik.

12 BORATAV, *Türkiye'de Devletçilik*, s. 159.

«Üç Dünya Teorisi» başlığı altında yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Şimdi, Kadrocuların «üçüncü yol»unu çağrıştıracaklarını düşündüğümüz «Üçüncü Dünyacı» tezlerinin ana çizgilerini özetleyelim :

a.) «Üçüncü Dünya» ülkelerinde kapitalist ve sosyalist ülkelere özgü sınıflar yoktur. Bu nedenle bu ülkelerde toplumsal çatışma ve farklılaşmaların temelinde sınıf mücadelesi yer almaz.

b.) Buna bağlı olarak dünya yüzeyindeki temel gelişki, sınıfsal emek/sermaye ilişkisi olmayıp, sanayi toplumlarıyla sanayileşmemiş toplumlar arasındaki gelişkidir.¹³ Ayrıca gelişmiş sanayi ülkelerindeki sınıf mücadelelerinin, «Üçüncü Dünya»nın kurtuluşu bakımından hiç bir önemi yoktur. Çünkü Batılı ülkeler, diğer ülkelerin zenginliklerine el koyarak kendi içlerindeki sınıf gelişmelerini yumuşatsalar veya yok etseler bile, asıl gelişki sömürge/yarı-sömürge ülkeler açısından devam edecektir.

c.) Modern teknik dünya üzerinde eşitsiz bir şekilde dağılmıştır. Bu eşitsiz dağılım, gelişmiş ülkelerin, diğer ülkeleri sömürge haline getirmesine yol açmaktadır. Bu durumda daha eşit bir paylaşım için «Üçüncü Dünya» ülkelerinin milli kurtuluş mücadeleleri yoluyla dünya düzenine başkaldırmaları gerekmektedir¹⁴. Bu başkaldırı, liberalizme prim veren uygulamalara son verilip, ekonomilerin devletçi bir yapıya kavuşturulması ile mümkün olacaktır.

d.) Metropollerde gerçekleşen sermaye birikiminin kaynağında işçi sınıfının sömürülmesiyle elde edilen artık-üründen ziyade, ağırlığı tarım ekonomisine dayalı sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin sömürülen zenginlikleri yatmaktadır. Ulusal kurtuluş mücadeleleri, bu birincil gelişkinin çözülmesini sağlamaya yöneliktir. Yani, emperyalist blok ile «Üçüncü Dünya» arasındaki sömürü bağları kırılacaktır. Böylece Kadrocu çözümlerde ikincil düzeyde yer alan sınıf mücadelesinin başarı ve geleceği, sömürge ülkelerin vereceği ulusal kurtuluş mücadelelerine bağlanmaktadır.¹⁵ İsmail Hüsrev'in de

13 Bkz. YANARDAĞ, *a.g.e.*, s. 131 ve s. 137-139; AYDEMİR, *Suyu Arayan Adam*, s. 483.

14 Bkz. YANARDAĞ, *a.g.e.*, s. 132.

15 Bkz. AYDEMİR, *Suyu Arayan Adam*, s. 483 ve YANARDAĞ, *a.g.e.*, s. 133.

belirttiği gibi : « .Avrupa'nın mukadderatı, sosyalizmin değil, milli kurtuluş hareketlerinin elindedir.»¹⁶

e.) Kapitalist Batı sisteminde her durumda burjuvazinin egemenliği sözkonusudur. Sosyalist sistem ise işçi sınıfının egemenliğine yaslanır. Bu iki sistem dışında yeni bir sistem inşa etmek gerekir ki, sınıf çelişkisi ve egemenliğine değil; bütünsel, kaynaşmış bir «ulus» egemenliği modeline dayansın. İşte inkılap sürecinde Türkiye, bu yeni modelin dünya çapında ve sömürge ülkelerin örnek alması gereken bir öncüsü durumundadır.¹⁷ Bu bakış açıları ile Kadrocular, bir sınıfın egemenliğini tarihsel zorunluluk sayan ve üretim güçlerinin gelişmesini sınıf çatışmalarını besleyeceği için olurlayan Marksist teoriden kesin bir kopuş yaşamaktadırlar*.

Yukarıdaki temel görüşleri, bir kaç bakımdan rejimin pragmatik felsefesi ile özdeşleştiremeyiz. Şurası açıktır ki, yönetimle Kadrocular arasındaki temel ayrım noktası «Batılılaşma» anlayışında ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Cumhuriyet yöneticileri, Fransız Devriminde ortaya çıkan siyasal tipolojiye uygun düşen bir karakter çiziyorlar ve onun ilkelerinden esinlenen pozitivist zihniyeti benimsiyorlardı. Buna karşılık Kadrocular, Fransız Devrimi'ni ve getirdiği değerleri yadımsımlardır. Burhan Asaf, Fransız Devrimi'ni, «kapitalist ve ferdiyetçi ideolojinin zaferi»¹⁹ olarak görür. Kadrocu tavırda Avrupa'nın her türlü siyasi, ekonomik, düşünsel, ahlaki değerlerine karşı bir tepki sezilir. Batılı toplumun yapısal ikiye bölünmüşlüğünden kaynaklanan faşizm, liberalizm, demokrasi, emperyalizm, bireycilik, sos-

16 İsmail Hüsrev, «Milli Kurtuluş Devletçiliği», *Kadro*, C. 2, sayı : 19, s. 29.

17 Bkz. BORATAV, *a.g.e.*, s. 153.

* Ayrıca özel mülkiyetin radikal tasfiyesini reddeden; sosyalist-kollektivist mülkiyet yerine, devletin düzenleme yetkisi içine giren bir tür «devlet-için-mülkiyet»i savunan görüşleriyle Kadrocular, mülkiyet teorisi açısından da bir ayrılmaya yönelmişlerdir. Kadrocuları, üretim araçlarını kimin elinde bulundurduğundan çok, kimin yönetim ve denetim altında bulundurduğu ilgilendirmektedir. Yanıtları kesindir : mülkiyet özel kişilerin elinde olsa bile, onun yönetim ve denetimi devletin tekelinde olacaktır.

18 Bkz. Naci BOSTANCI, *Kadrocular*., s. 40.

19 Bkz. Burhan Asaf, «Hürriyet Mefhumu Etrafında», *Kadro*, C. 2, Sayı : 21, s. 30.

yalizm; bütün bunlar Batılı toplumun çözüme ve çökme belirtileri olarak değerlendirilir. Çok yakında öleceği beklenen Avrupa'nın miras alınacak tek varlığı tekniği ve ilim metodudur. Kadrocuların, Batı hayranlığı ve taklitçiliğine reaksiyonları da oldukça serttir. Onlara göre, «Türk İnkılabı»nın getirdiği değerler, Batı ülkelerinde «millet bütünlüğü»nü parçalayan değerlerle tezat oluştururlar. Türk toplumunun üstünlüğü, bütünlüklü bir millet yapısını ortaya çıkarmış olmasıdır. Şevket Süreyya Aydemir, «Türk İnkılabı»nın bu karakterini, Batının yüzyıllar boyu devam eden sömürgeci düzenine bir tepki hareketi şeklinde gelişmesine bağlar.²⁰ Hemen belirtelim ki, bu görüşler, milli mücadele kurmaylarının temel hareket noktası olmadıkları, ayrıca benimsemedikleri görüşlerdir. Her ne kadar Kemalist söylem, Milli mücadelenin saldırgan itilaf devletlerine karşı verildiği temasını kullanmış ise de, bu tepki Batının bütün değerlerini yadsıyan bir boyut kazanmamıştır. Aksine, yabancı askeri güçler ülkeyi terk ettikleri zaman, arkalarında imparatorluğun bütün kurumlarını (saltanat, hilafet, eğitim, din v.s.) tasfiye ederek yerine çağdaş Batı kurumlarını empoze edecek olan bir siyasal kadro bırakıyorlardı. İtilaf devletleri Lozan'da milliyetçi yönetimin meşruiyetini gündeme getirmeyecek, uzlaşma konuları üzerinde duracaktır. Ayrıca, milli mücadele döneminin dış siyaseti de her fırsatta Batı dünyasıyla uzlaşmaya yöneliktir. Öte yandan, Cumhuriyet rejiminin daha ayağının tozuyla giriştiği Batı modeline dönük ilk uygulamaları bile, Kadrocuların abartılı tezlerine aykırı düşmektedir. Günümüz dünyasından geçmişe bakıldığında, milli mücadelelerin; sanayi devrimini gerçekleştirmiş ülkelerin dünya egemenliğine son verebileceği iddiası bir hayli yanıltıcı ve abartılı görünmektedir. Bu noktada şu tespiti yapabiliriz : Kadrocular, «Türk İnkılabı»nı, bu «inkılâp»ın yöneticilerinden daha farklı bir şekilde yorumlar gibi görünmektedirler. Bu farklılık, «inkılâp»a ilişkin asli özelliğin ne olduğu konusundadır. Kadrocular, Kemalist «inkılâp»ı bütünüyle desteklemelerine rağmen, onun Batıcı karakterini görmezlikten gelerek büyük bir çelişki içine düşerler. Başka bir deyişle, «inkılâp»ın asli özelliğini Batıcı olmasında değil, Batıya karşı olmasında ararlar. Burhan Asaf'ın bu konuda yazdıkları yönetimin felsefesine tam uygun düşmüyor : «Öyle ki, batılılaşma faslına sokulması mümkün hare-

20 Bkz. AYDEMİR, *İnkılap ve Kadro*, s. 33.

ketlerimize inkılabımızın gayeleri nazariye bakmak doğrudan doğruya inkılabımızın kadrini indirmekle birdir»²¹. Hiç şüphesiz, bu düşünceler, sistemin «çağdaş uygarlık seviyesi»ne çıkmak için gösterdiği yoğun çabaları anlamak ve açıklamak konusunda son derece bulamaktır.

b) Kadro'nun İktisadi Devletçilik Üzerine Görüşleri

KADRO'nun yayın hayatına girdiği 1932 yılında ekonomik alanda planlamaya dayalı katı devletçilik uygulamaları henüz başlamamıştı. Bilindiği gibi, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, «1934 yılının Ocak ayında ilan edilmiş olmakla beraber uygulaması 1933 yılında başlamıştır. Bu bakımdan programın başlangıç yılını 1933 olarak almak daha doğrudur»²². İşte Kadrocular 1932-33 arasındaki dönemde İktisat Vekaletinin ve onlara bağlı iş çevrelerinin (aferistler olarak anılırlar) temsil ettiği İlimli Devletçiliğe karşı çıkmaktadırlar. Devlet bünyesi içindeki iktisadi kurumları kendi önerdikleri devletçiliğin uygulanması açısından yetersiz ve sakıncalı görmektedirler. Çünkü Kadrocular, o sırada sistemin uyguladığı ekonomik politikayı, 1910'lardan beri İttihatçıların yerli burjuva yaratma yönünde izledikleri korumacı, teşvikçi ekonomik politikaların bir uzantısı olarak değerlendirip eleştirmektedirler. Devletin özel girişimi koruması gerektiğini her fırsatta dile getiren İş Bankası grubunun önde gelen kişilerinden biri olan Celal Bayar'ın 1932-33 yılları arasında İktisat Vekaleti'ni yönetmesi, Kadrocuların tepkisini çekmiştir. Buna karşılık Vedat Nedim'in, İktisat Vekaletinin Ziraat Vekaleti ile birleştirilmesi ve ekonomik konularla ilgili özel ihtisas büroları kurulması teklifi,²³ gerçekte himayeci siyaseti devre dışı bırakmayı amaçlayan ve Başbakan İnönü'nün de anti-himayeci cephede yerini aldığı, devlet içindeki iktidar mücadelesinin bir boyutunu sergileyecektir. 1933 yılı sonlarında İsmet İnönü'nün Kadro'da yayınlanan ve devletçilik savunusunu öne çıkaran bir yazısı, Atatürk'ün de aynı sayıda Kadro'yu öven bir kaç satırı, artık himayeci dönemin kapana-çığına ilişkin açık bir sinyal olarak görülebilir.

21. Burhan Asaf, «Faşizm ve Türk Millî Kurtuluş Hareketi», *Kadro*, C. 1, Sayı : 8, s. 37.

22. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, s. 184.

23. Bkz. Vedat Nedim, «İktisat İşlerinde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekaleti», *Kadro*, C. 1, Sayı : 10, s. 13-19.

Kadrocuların ekonomik görüşleri üzerine pek çok spekülasyon yapılmıştır. Eleştiricileri, bu modelin ülkeyi komünizme götürebileceği iddiasını onlara karşı bir koz olarak kullanmışlardır. Oysa bu iddiaların gerçeklik payı hiç yoktur. Çünkü Kadrocular o dönemde sadece Sovyetler Birliği'nde uygulanan sosyalist devletçiliğe aykırı yaklaşımlara sahiptirler. Şevket Süreyya'nın şu sözleri yeterince aydınlatıcıdır : «Devletin hakim mülkiyeti demek, bittabi hiçbir zaman ferdi mülkiyetin inkarı ve tasfiyesi demek değildir. İktisadi teşebbüslerde ferdi mülkiyetin kül halinde (tümüyle) tasfiye olduğu, hatta umumi istihlakın bile devlet planı içine alındığı Sovyet rejimi ile Türk devletçiliğini mukayese edenlerin hatası bilhassa bu noktayı layikiyle idrak etmemelerinden geliyor.»²⁴ Kadrocuların ekonomik modeli, varolan modellere bir alternatif getirme arayışından çıkmıştır. Bu, ekonomik model arayışları içinde oldukça özgün bir yorumdur. İsmail Hüsrev'in getirdiği ayırım noktaları bu konuda yeterince doyurucu sayılabilir. Hüsrev üç tür devletçilik modeli ayırarak önerdikleri modelin diğerlerine üstünlüğünü şöyle temellendirmektedir : Üç tür devletçilik vardır : 1. Fiskal (bütçe düzenleyici) devletçilik, 2. Sosyalist devletçilik, 3. Milliyetçi devletçilik. Fiskal devletçilik, o sırada Türkiye'de ve Batı ülkelerinde uygulanan, liberal ilkeleri gözetilen bir devletçiliktir. Amacı, özel girişimleri fazla rahatsız etmeden devletin bütçe açıklarını kapatmaktır. Sosyalist devletçilik, planlamayı öne çıkarmasına rağmen belli bir sınıfin korunmasına ve toplumsal bir sistemin inşasına yöneliktir. Ayrıca devlet yine bir sınıfın emrindedir. Milliyetçi devletçilikte ise, devlet, şu veya bu sınıfın aleti değildir. O, milletin genel çıkarlarını temsil eder. Bu devletçilik özel mülkiyetin varlığına da karşı değildir. Ancak özel mülkiyet devletin kontrolüne tabidir.²⁵

Yukarıdaki görüşlerin savunulduğu yıllarda Türkiye'de ılımlı ve fiskal devletçiliğin hüküm sürdüğü doğrudur. Ancak, aradan çok zaman geçmeden, bir yıl kadar sonra Kadro'nun olumlu bulduğu milliyetçi devletçiliğe geçilecektir. Bu olay, devletin, kendi içindeki «liberal» unsurlara rağmen, sistemin iç zorlamalarına karşılık olarak

24 Şevket Süreyya, «Programlı Devletçilik», *Kadro*, C. 3, Sayı : 34, s. 11.

25 Bkz. İsmail Hüsrev, «Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi», *Kadro*, C. 1, Sayı : 10, s. 20-25.

Kadrocuların sunduğu ekonomik modeli benimsediğini gösterir. Bundan hemen sonra «liberal»lerin* tasfiyesi başlar. 1933 Üniversite Reformuyla Kadro'nun «liberal» eleştirmenleri görevlerinden uzaklaştırıldığında Kadrocular bunu «inkılap»ın nihayet kürsüleceği şeklinde yorumlamışlardır. Ancak Alman profesörler kürsüleri doldurdukları zaman hangi inkılabın kürsüleştigi de ayrı bir tartışma konusu olacaktır. Bu sırada Kadro'nun yönetim nezdinde yüksek bir itibarı olduğunu söylemek güçtür. Kadrocular, hem bazı resmi çevrelerin, hem de İş Bankası grubunun ve basının şiddetli eleştirilerine maruz kalmaktadır. Parti bürokrasisini temsil eden Recep Peker, siyasal seçkin durumuna gelmek isteyen Kadroculara, eğer rejimin bir ideolojisinin üretilmesi gerekiyorsa bunun kendi görev ve yetki sınırları içine girdiğini hatırlatmaktadır. Bunun dışında Kadrocular bir de komünistlik suçlamalarıyla yıpratılmaya çalışılmaktadır. Şu var ki, Kadro'nun gerçek kapatılış nedeni onların denetlenemez «komünistliği» değil, artık ideolojik fonksiyonlarını yitirmiş olmalarıdır. Günün bunalmalarını tercüme eden sosyo-ekonomik çözümlenmeleri Kadrocu teoriden soyutladığımız zaman geriye kalan teori kalıntılarının yönetimin yaklaşımlarına ters düştüğü, hatta tehlikeli bulunduğu bile söylenebilir. Derginin kapanışı Kadrocu tartışmaların da sonu olacaktır. Bundan sonra görüşlerini aynı cesaretle savunamayan, tartışmaya açmaktan çekinen Kadrocular, bu kez toplum yönetimi konusundaki yüksek bilgilerini bir mühendis titizliğiyle uygulama olanakları bulacaklardır. Nitekim derginin kapanışından sonra, Kadro elemanları bu kez fiili olarak devlet seçkini haline gelecektir. Sistem bir şekilde onları bünyesi içine kabul etmiş bulunmaktadır : Ancak ideolojik fonksiyon gören bir topluluk olarak değil, her biri kendi ihtisası ölçüsünde devletçiliğin hizmetine koşan bireyler olarak.

Kadrocu anlamda devletçiliği, hükümetin ancak 1934'den itibaren kararlı bir şekilde uygulamaya koyulduğu devletçilik ile bütünüyle özdeşleştirmek hatalıdır. Çünkü Kadrocular, kendi devletçilik anlayışlarını konjonktürel dalgalanmalara bağlı, geçici bir iktisat politikası olarak sunmuyorlardı. Onlara göre devletçilik, bir yaşam tarzıydı, toplumsal bir sistemdi²⁶. Bu bakımdan, resmi çevre-

* Bunların ne ölçüde liberal oldukları da tartışma götürür.

26 Bkz. İsmail Hüsrev, «Milli Kurtuluş Devletçiliği», *Kadro*, C. 2, Sayı : 19, s. 23-31.

lerin yayın yaptıkları sürece Kadroculara temkinli yaklaşması ve işlevlerinin sona erdiği anda onları yalnızca zararsız birer teknokrat olarak görmek istemesi anlaşılır bir şeydir.

3. KADROULARIN TOPLUM VE DEVLET GÖRÜŞÜ

Kadrocuların üzerinde önemle durduğu temalardan biri de, devletin toplum karşısında daha da güçlenmesine ve total bir nitelik kazanmasına yönelik disiplinci, örgütçü, inkılapçı, devletçi bir ideolojiyle donanmış seçkin bir KADRO'nun gerekliliğidir. Aslında bu iddiayla onlar, kendilerini siyasal iktidarın gelecekteki temsilcileri olarak sunuyorlardı. Bununla birlikte, Kadrocuların devlet anlayışı ile o sırada hüküm süren devletçilik anlayışı arasında yapısal bir ayrılık bulunmamaktadır. Her iki zihniyet için de geçerli olan devlet biçimi, Marksist ve Faşist devlet biçimlerinin uyumsuz bir sentezini andırmaktadır. Kadrocular da, devlet gücünü elinde bulunduranlar gibi, güdümlü bir «demokrasi» ve toplum çerçevesi sunuyorlardı : hatları oldukça kesin ve kalın çizilmiş bir çerçeve. . Şevket Süreyya, bu konuda düşüncelerini şöyle dile getiriyor : «Araştırmalarım ve düşüncülerim beni, . .komünist bir nizamdan. ., Devletçi bir iktisat görüşüne götürmüştü, bir ihtilal bağlılığından ayırmıştı. (..) Evet Türkiye'de başka bir devlet kurulmalıydı. Belki gene halka rağmen, ama halk için bir devlet. Belki güdümlü bir demokrasi. Artık devlet imam, ve millet cemaat olmalıydı. Bu imamın da cemaate vereceği her halde bir şeyleri vardı.»²⁷

Kadrocu analizde devletin rolü, «. ruh ve kültür işlerinden, idare ve iktisat hayatının en uzak tecellilerine (tezahürlerine) kadar her sahasına şuurlu ve teşkilatlı müdahale» şeklinde özetlenebilir.²⁸ Devletçilikte bu denli ısrar, Şevket Süreyya'ya göre, bir kadronun öznel tercih ve iradesine bağlı değildir. Bu, milli kurtuluş hareketinin «maddi» yapısından ve tarihsel yasalardan ileri gelen bir zorunluluğun sonucudur. Katı devlet yapısı, adeta doğal bir yasa gibi kabul edilmelidir. Kadrocuların materyalist ve pozitivist bakış açılılarından beslenen bu ve benzer görüşlerinin gerçekte ne kadar öznel

27 AYDEMİR, *Suyu Arayan Adam*, s. 436.

28 Bkz. Şevket SÜREYYA, «Programlı Devletçilik», *Kadro*, C. 3, Sayı : 34, s. 11.

beklentilere yaslandığı, öngörülerinin bir bölümünün isabetsiz sonuç vermesinden bellidir. Süreyya'nın «Suyu Arayan Adam»daki itiraf-ları, objektivist bir aydının yanlışlarını izlemek bakımından yararlı olabilir.

Devlet ve toplum arasında kurulması vaz'olunan ilişkinin biçimi, Süreyya'nın «ordulaşmış millet» kavramında en çarpıcı anlamını bulur.²⁹ Başka deyişle «millet», «ordu»ya indirgenmekte, devletin rolü ise, askeri disiplin kurallarına uygun olarak bu bütünlüklü, kaynaşmış kütlenin sevk edilmesi şeklinde saptanmaktadır.

Ayrıca Kadro'nun toplum görüşüyle resmi tez arasında da büyük paralellikler bulunmaktadır. Hedeflenen toplum düzeni, sınıf karşıtılarına izin vermeyen, çelişkisiz, bütünleşmiş bir «görüntü»-ye sahip olmalıydı. Çünkü bu tür toplumlarda seyirlik objeler, yani gerçek öznelerin farklılaşma ve çatışma yaratan dünyasını yansıtmayan «görüntü»ler çok önemlidir. Oysa çatışmalar toplumsal sürecin ayrılmaz ögesidir. Türkiye toplumu da çatışmacı özelliklerin daha örtük yaşandığı bir toplum değildir. Bununla birlikte, istisnasız bütün düşünsel çabalar, resmîyetçi bir ideolojiyi inşa ederek modernist devletin hizmetine girmiş ve kendi iç çatışmalarının sonuçlarını toplumda görmek istemişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, toplum ve devlet arasındaki mesafe sürekli korunmuştur. Toplumsal çatışmalar yadsındığı oranda, siyasal ideolojiler kalın bir kabuk bağlamış ve «farklı» olan «uyum»a zorlanmıştır. Bu durum, bizim örneğimizde Kadro'nun devletle ve devletin kendi içindeki ana eğilimlerle kurduğu ilişki biçiminin olağan bir ürünü olarak karşımıza çıkar. Kadrocuların «uzlaşma ve birlik içindeki toplum» görüşlerine getirilebilecek temel eleştirilerden biri, bunca çatışmasız bir toplumun entellektüel bireyleri arasındaki ilişkilerin neden birbirini yadsıyan «tasfiyecî» bir yörüngeye oturduğunu açıklamaktaki yetersizlikleri olabilir. Ancak bu eleştirinin de yetersizliği karşısında burada şu tespiti yapmak gerekiyor : «Liberaller» de dahil bütün devlet seçkinleri gerçekte toplumla olan bağları kopuk bireylerdir; bu nedenle onların, toplumsal veya sınıfsal çatışmaların devlet düzeyindeki tezahürleri olduğu savunulamaz. Serbest Fırka'nın ve daha önceki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dahi, toplumun taba-

29 Bkz. Şevket SÜREYYA, aynı makale, *Kadro*, C. 3, Sayı : 34, s. 9.

nından gelen zorlamalar ile değil de, devlet gemi'nin direktifleri doğrultusunda kurulmuş olması bu hipotezi doğrulayabilir. Özetleyecek olursak, devletsel çatışmalar toplumsal çatışmaları gölgelemektedir. Tek parti yönetiminin şemsiyesi altında toplum daha uzun yıllar devlet katına ulaşamayacak, ve toplum cephesi, sosyal bilimcilerin «gölge olay» adını verdikleri terimin konusu olacaktır. Böylece, toplumun devlete entegre olduğu Batı ülkelerindekinden farklı, özgül bir toplumsal yapı varlığını sürdürecektir; hem de bütün Batılılaşma çabalarına rağmen. .

D. KADRO'YA YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

KADRO dergisi yayınına devam ederken çok yönlü eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu eleştirileri ayrıntılı biçimde tasnif etme çabasına girişmeden, yalnızca temel eleştiri noktalarını yorumlamakla yetineceğiz. Bunun için, Ağaoglu Ahmet (nam-ı diğer Agayef)'in Kadrocuları hedef alan polemik kitabı «Devlet ve Fert»i ve Peyami Safa'nın eleştirilerini temel aldık.

Ağaoglu Ahmet, bilindiği gibi Serbest Fırka'nın kurucuları arasında yer almış bir kişidir. Düşüncelerini ağırlıklı olarak birey özgürlükleri açısından ele almakla birlikte Kemalist rejime bağlılığı dikkat çekicidir. Ağaoglu, Şevket Süreyya'nın materyalist metodunu eleştirerek, bu metodun millet kavramına yalnız ekonomik bir içerik verdiğini belirtiyor. O'na göre bu bakış açısı tarihin gelişme seyrine aykırıdır ve gerçekte bireylerden meydana gelen milleti yadsımaya götürür.³⁰ Kitabının bir başka yerinde, onları birey unsurunu millet unsurundan ayırmakla, böylece bireyi özgürlüklerinden yoksun bırakmakla suçlamaktadır.³¹ Bir başka yerde, «ezelden beri insanlığın kaderi» olan toplumsal tezatların önüne geçilemeyeceğini belirtmektedir.³² Ağaoglu'nun düşüncelerinden çıkardığımız sonuç, O'nun, Kemalizmin «ferdiyetçi» bir versiyonunu geliştirmeye çalıştığıdır. Ancak bu bireycilik felsefi bir boyut taşımaktan çok daha fazla, Türkiye'nin yönetim mekanizmasına hangi güçlerin egemen olması gerektiğine ilişkin ipuçları veren pragmatik bir bireyciliktir.

30 Bkz. Ahmet AĞAOĞLU, *Devlet ve Fert*, s. 91.

31 Bkz. *a.g.e.*, s. 25.

32 Bkz. *a.g.e.*, s. 35.

Ağaoğlu'nun ılımlı devletçiliğe, «inkılâpçılık» ve Kemalizm'e verdiği olumlu değerler, gerçi saf bir ferdiyetçilikle çelişmektedir, ama bu ferdiyetçilik zaten devletin, yalnızca müteşebbis bireyleri kendi şemsiyesi altından çıkarmaması temel ilkesi gözetilerek sınırlanmıştır. Dolayısıyla bu bireycilik, «iş çevreleri»nin çıkarlarıyla bütünleşmektedir. Yalnız burada unutulmaması gereken nokta, bu iş çevrelerinin salt ekonomik bir kategori olarak varlık göstermemesidir; himayeci politikalar sonucunda zenginleşen, bununla birlikte devlet bürokrasisi içindeki yerini de koruyan belli bir devlet zengini kesimin (= aferistler) siyasal sürece bir alternatif sundukları da rahatlıkla söylenebilir. Ahmet Ağaoğlu'nun şu sözleri, hem yönetimdeki katı devletçi kesime, hem de Kadrocu alternatife aykırı düşen bir eleştiridir :

«Biz (Türkiye'de) . .ferdin kaldırılmasını ve devletin müteşebbis suretiyle iktisadiyatla uğraşmasını pek tehlikeli addediyoruz. (.) Şark, tarihile, idaresiyle, kanunlarile, dinile, ahlakile, felsefesile ferdi mütemadiyen ezmıştır.»³³ Görülebileceği gibi birey savunusu, Şarklılığın değerlerini mutlak biçimde yadsıma önerisiyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu ayrım noktası, yine Batılılaşma anlayışındaki farklılıktan doğar. Ağaoğlu'nun ve Kadrocuların birleştikleri nokta Kemalizm'dir; ama bunun yorumlanışında ayrılırlar : Boratav'ın da belirttiği gibi, «Ağaoğlu demokrasi devletçiliğine, Kadrocular ise faşizm-sosyalizm kırması bir devletçiliğe taraftardır.»³⁴ Bu iki devletçilik versiyonu da, şüphesiz ekonomik bir model önermekle birlikte siyasal sistemin yöneleceği doğrultuyu belirleme olanağını da tekellerinde bulundurmayı amaçlar.

Peyami Safa'ya gelince; O'nun Kadro'ya yönelttiği eleştirilerde reaksiyoner bir taraf vardır. Bu özellik, onu, saldırgan gazeteci üslubuyla aşırı ve içinde çelişkiler barındıran suçlamalar yapmaya götürür. Safa, Kadrocuların, sosyalist ve kolektivist düşünceleri milliyetçilikle (ve solidarizmle) harmanlayarak bir tür nasyonal sosyalizm'e veya sosyal-nasyonalizm'e ulaştıklarını; başka deyişle ortaya çıkan ürünün «Türk Faşizmi» olduğunu ileri sürer. O'na göre, «Türk faşistleri» görüşlerinin antipati uyandırmasını önlemek üzere Kema-

33 AĞAOĞLU, *a.g.e.*, s. 74.

34 BORATAV, *Türkiye'de Devletçilik*, s. 162.

lizm kılıfını kullanma gereğini duyuyorlardı.³⁵ Gerçekten de Safa'nın Kadrocular için kullandığı «sosyal nasyonalizm» terimi isabetlidir. Ancak Safa'nın bu deyimle çağrıştırmak istediği düşüncelere katılmıyoruz. Kadrocuların «faşizan» bir takım özelliklere (Şef iradesini kutsamak, seçkincilik, solidarizm, anti-bireyci milliyetçilik, efsanevi kültleri -Naziler için «Töton Şövalyeleri» neyse, Kadrocular için «Ordulaşmış Millet» odur- tüm ulus topluluğunu harekete geçirmek amacıyla kullanıma sokmak vs.) sahip olduğu ne kadar savunulabilirse, bu özelliklerin ideolojik panzehirine (bütün sanayileşmemiş ülkelerin anti-sömürgeci bir blok içinde evrensel dayanışması) sahip buldukları da o kadar doğrudur. Üstelik Kadrocular, faşizmden ilham aldıkları yolundaki görüşlere şiddetle karşı çıkarlar. Bu karşı çıkış, daha çok anti-sömürgeci söylemlerinde açığa çıkar ve kanımızca, sadece bu çerçevede içinde faşizmi yadsıyışlarında tutarlı ve inandırıcı olabilirler. Yoksa faşist söylemin yapısal özelliklerini çağrıştıran teorileriyle, bu yadsıyış inandırıcı olmaz. İlhan Tekeli ve Selim İkin'in Kadro'daki makalelere içerik analizi uygulayarak yaptıkları bir tabloda, Kadrocuların olumsuz bir içerik verdikleri Hitlercilik, faşizm, Nasyonal Sosyalizm kavramlarını oldukça sık kullandıklarını görüyoruz.³⁶ Öte yandan Peyami Safa'nın Kadro'yu hedefleyen şiddetli eleştirileri ters teperek daha sonraki tavırları nedeniyle ciddi şüpheler uyandıracaktır. 2. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Rusya'ya saldırısı karşısında birdenbire Nazi taraftarı kesilen Safa'nın tutarsızlığı, «Türk faşistleri»ne yönelik eleştirilerindeki samimiyetsizliğini gösterir.³⁷

Bugüne kadar, Kadro hareketine ilişkin farklı bağlamlarda yapılmış değerlendirmeleri üç kategori içinde toplayabiliriz :

1. Üyelerinin büyük bölümünün Marksist kökenli oluşuna bakarak Kadro'yu komünist akım içinde değerlendirenler vardır. Ör-

35 Bunun için bkz. Korkmaz ALEMDAR, «Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi İle İlgili Bazı Görüşler», *Kadro*, C. 1, s. 27.

36 Bu tabloya göre, Kadrocular diğer siyasal ideolojilere ilişkin terimleri -liberalizm, sosyalizm vs- de olumsuz bir kontekst içinde kullanmışlardır. Bu terimlerin kullanış sıklıkları konusunda bir karşılaştırma olanağı ve daha geniş bilgi için bkz. İlhan TEKELİ- Selim İLKİN, «Türkiye'de Bir Aydın Hareketi : Kadro», *Toplum ve Bilim*, Sayı : 24, s. 49.

37 Daha fazla bilgi için bkz. Peyami SAFA, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, s. 18.

neğin bir kısım iş ve ticaret zümresinin ve basının, Kadro'yu yıpratmak amacıyla başvurduğu bir yoldur bu.

2. Dönemin bazı basın mensupları ve devletçi anlayışın eleştirmenleri ise, Kadroculuğu temelde faşizmden etkilenmiş bir akım olarak gösteriyor. Ancak bu bakış açısının oturduğu bağlam biraz incelendiğinde, sanıldığı gibi Batılı parlamenter sistemin naif bir savunusu üzerinde temellenmediği görülüyor. Faşizm kavramının itici çağrışımları, bir seçkin kadronun toptan yadsınması amacıyla kullanılıyor. Peyami Safa örneğinde görüldüğü gibi.

3. «Bütün bu tespitlerin yanı sıra Kadrocuları özgün bir gelişmeci ideoloji ve «Üç Dünyacı» düşüncelerin habercisi olarak görenlerin sayısı da az değildir»³⁸. Örneğin Yerasimos'a göre, Kadrocular, «.günümüzde 'üçüncü dünya' ve 'hem kapitalizmin hem de sosyalizmin dışında bir kalkınma yolu' görüşlerinin sözcülüğünü yapan kişilerin öncüleri»dir³⁹. «Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri» adlı kitabında Haldun Gülalp, Kadro hareketini «gelişmeci» bir ideoloji çerçevesinde eleştirir. Merdan Yanardağ da Kadroculuğu, sosyalizm ile kapitalizm arasında «üçüncü bir yol»un keşfine çalışan bir akım olarak tanıtır. Bu nirengi noktası çok önemlidir. Bindirdiği gibi Kadrocular, Türk inkılabının bütün mazlum Asyalı milletlerin kurtuluşu için yol gösterici olduğunu savundular. Süreyya'nın şu sözleri de bunu tamamlar niteliktedir : «.milli kurtuluş hareketimizin ideolojisi, marksizm ve faşizmin fikri esaslarıyla, bu esasların ideolojik menşeleri bakımından da tam bir ayrılık halindedir.»⁴⁰ Kadro akımını bu yönüne içine yerleştirdiğimiz zaman, Ekim Devrimi sonrasında Rusya'daki müslümanlar için milliyetçi, bağımsızlıkçı görüşler getiren Sultangaliyevizmin orijinal yorumlarıyla, Kadrocu görüşler arasında dikkat çekici benzerlikler vardır.⁴¹

Kadrocular hakkında öne sürülmüş yukarıdaki yargıların hemen hepsi, ancak kendi bağlamlarından koparıldıkları zaman, belli ölçüler içinde doğruluk payına sahiptir. Çünkü Kadro'nun, yeni bir ideolojik sistem yaratma yolunda birbiriyle uyumsuz parçaları es-

38 YANARDAĞ, *a.g.e.*, s. 15.

39 Stefanos YERASIMOS, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C. 3, s. 118.

40 Şevket SÜREYYA, «Beynelmillel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi», *Kadro*, C. 2, Sayı : 21, s. 8.

41 Daha geniş bilgi için bkz. YANARDAĞ, *a.g.e.*, s. 131-139 ve s. 168-186.

nek bağlantılarla birleştirme çabası, eklektik bir bütünlük şeklinde ortaya çıkar. Bu durum, Kadro'yu değerlendirme güçlüğünün de nedenidir. Kadro düşüncesi hangi ana gövde üzerinde yükselmektedir? Sorumuzu biraz daha açalım : Bütün Kadrocu tezlerin üzerine bina edileceği başlangıç noktası nedir? Problemi bu şekilde koyduğumuzda, Türkiye'de Kemalist yönetimle onaylayıcı bir diyaloga giren bütün ideolojik yönelimlerin, Kemalizmin şekilsiz gövdesini malzeme olarak kullanma zorunluluğunu hissetmiş olması olgusuyla karşılaşırız. İşte Kadrocuların, zaten yeterince tamamlanmamış olan Kemalizm çerçevesini özgün yorumlarla geliştirme ve biçimlendirme olanağı, onların Marksizmi kolayca terketmelerinin de gerçek nedenidir. Kadrocular eğilimlerini, ideolojik ortamın kurallarına kanalize etmeyi büyük ölçüde başaracaklardır. Aynı şey rejimin temel değerlerini benimsemiş bulunan Kemalizmin «liberal» sekti için de geçerlidir. Yalnız Kadro çevresi, devraldığı Kemalist iskeletin radikal yorumunu geliştirmeye çalışmış olmakla onlardan ayrılır. Genel düzeyde, İttihatçı geleneğin siyasal davranış özellikleri kriter alınırsa, Kadrocular; elitist ve bürokratik zihniyete sahip aydın tipolojisi içinde yer alır.

E. SONUÇ

Yakın tarihin en çok tartışılan düşünce akımlarından biri olan Kadroculuk, günümüzde artık çoktan modası geçmiş görülen yaklaşımlarıyla benimsenebilir seçeneklerden birisi olma özelliğini yitirmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin, AT'ye katılma alternatiflerinin ve çoğulcu/katılımcı demokrasi sorunlarının tartışıldığı şu son yıllarda, «devletçilik» ve «inkılâpçılık»ın yalnızca tarih kitaplarına konu olması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte sosyal bilimcilerin, Cumhuriyet'in tek partili dönemine çok yönlü ve eleştirel bir ilgi gösterdikleri de bilinmektedir. Bu «eleştirel» ilgi, şüphesiz günümüzün soru ve sorunlarından hareketle belirli bir doğrultuya kanalize olmaktadır. Bugünün hakim olan yönelimleri, yakın geçmişin olaylarına farkedilir bir yadsıyıcı üslupla yaklaşmaktadır. Şef iradesinin egemen olduğu 1930'lu yıllarda toplum olaylarına getirilen açıklama biçimleri, günümüzün «demokrasi» sorunsalı açısından eleştiri konusudur ve büyük ölçüde kabul görmemektedir. Kadro hareketi üzerine yapılmış yeni pek çok incelemede de bu yaklaşım biçimiyle kar-

şılaştık. Bu çalışmaların bir çoğu, Kadro çevresinde dönen tartışmaların, -dönemin temel karakteristiği olduğu varsayılan- «liberal-devletçi çatışması»ndan kaynaklandığını öne sürmektedir. Buna göre, bir yanda topluma ve girişimci bireye serbesti tanıyan, Batıcı bir demokratik oluşumu savunan Serbest Fırkacılar, liberal kürsü profesörleri, İş Bankası grubu vd. yer almaktadır; diğer yanda ise ekonomik ve sosyal alanda devlete mutlak belirleyicilik fonksiyonu veren Parti bürokratları,* Kadrocular ve himayeci politikaların öteki eleştiricileri. Görülebileceği gibi, dönemin yorumu ikili bir şema üzerine oturmaktadır. Bu iki kesim arasındaki çatışmalar da ideolojik ayrımlar ve izlenmesi önerilen iktisadi politikalar üzerinde temellenmektedir. Böylece, Cumhuriyet'in ilk 25 yılını karakterize eden iki ayrı ana dönem tespit edilecektir : İlki 1923'de başlayarak 8-10 yıl kadar süren, özel girişimin teşvik ve himaye edildiği «liberal» dönem, ikincisi 1930 başlarında önce ılımlı, daha sonra katı müdahaleci uygulamalara girişilen «devletçi» dönem. Bu noktada dönemlerin ayrıştırılması işleminde biricik ölçü, devletin ekonomik hayata müdahale ölçüsü olmaktadır. Ne var ki, gerek devletin yapısal özelliklerinde ve dış dünyaya karşı izlediği tutumda, gerekse devletin toplumla kurduğu ilişki biçimlerinde bu iki dönem boyunca çok bariz ve önemli bir değişim gözlemlenemez. Devletin, -serbest girişimi gözetmekten vazgeçtiği 1933'den sonraki dönemde- izlediği yöntemlerde bir değişiklik yoktur. Sistemin belli ölçüler içinde izin verdiği, hatta gerekli gördüğü çatışmalar devlet içinde gerçekleşir ve bir siyasal iktidar mücadelesi biçiminde gelişir. Bu çatışmaların toplum katına yansımalarına izin verilmeyeceği gibi, zaten bu çatışmaların kaynağı da toplum değildir. Türkiye'nin ekonomik politika bakımından devletçiliğe yönelişinde dünya ekonomik krizinin ancak dolaylı etkileri vardır. Boratav'a göre, dünya bunalımı patlamamış olsaydı bile Türkiye bu yolu izlemek durumundaydı.⁴² Yalnızca ekonomik boyutu öne çıkararak Cumhuriyet'in bu ilk dönemine yaklaşmak bazı açıklama güçlükleri doğurmaktadır. Bu güçlüklerden birisi,

* CHF bürokrasisi monolitik bir yapıya sahip değildir. «Halkçılık ve devletçilik ilkelerini kendileri açısından yorumlayan özel girişimci kesim, CHF'nin yönetici kadroları içinde bulunmuş ve İş Bankası bu kesimin bir örgütü olmuştur.» Daha geniş bilgi için bkz. Çetin YETKİN, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, s. 125.

42 Bkz. BORATAV, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, s. 36.

1923'den beri görelî olarak dışa kapalı sanayileşme politikası* uygulayan bir ülkenin nasıl olup da dünya krizinin dolaysız etkilerine maruz kalabildiğidir. Öte yandan, temel tarih bilgilerimizi biraz gözden geçirdiğimizde Türkiye'nin temel değişim dinamiklerinin ekonomik yapıda değil, siyasal ve kültürel yapıda olduğunu gösterecek yeterli malzeme bulunacaktır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de (bu dönemde) toplumsal değişimin ajanı ekonomik özneler değil, devlettir. Bu malzemeler ışığında, yaklaşımımızı biraz soyutlarsak, tek parti döneminin hemen hemen tamamını kucaklayacak olan en genel ve yaygın uygulamanın «içer dönük Batıcılışma» olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle iç siyaset önem kazanmıştır. Şu var ki, idari sistem içinde zayıf da olsa «dışa yönelik» arayış ve eğilimlerin ilk tohumları da bulunmaktadır. Bu unsurların varlığı, rejimin karar-sızlık gösterdiği noktaları aşmasında kullanılmak üzere deneysel bir gereç işlevi görmektedir.

İzlenecek rota kesin olarak tayin edildiği andan itibaren ise bu unsurların varlığına gerek kalmayacaktır. Siyasal sistemin tasfiyeci karakteri bu durumun olağan bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kadro'nun yayınlandığı sırada görece canlı bir düşünsel ortamın gözlenmesi, sistemin her çeşit düşünceye müsamaha gösterdiği anlamına gelmez. Aksine, bu durum yöneticilerin tek ve belli bir düşünsel sistematığa bağlı kalmayıp, pragmatik seçimlerine uygun olan doğrultuyu izlediklerini gösterir. Hem Kadrocuların, hem de siyasal elit veya liberal ideolog durumundaki diğer çevrelerin birbirleriyle olan ilişki tarzları yukarıdaki bağlam içinde anlam kazanır.

Bu çalışmamızdan çıkarılabilecek genel sonuçları şöyle sıralayabiliriz :

1. Türkiye'de devletçilik uygulamalarını doğrudan doğruya 1929 dünya ekonomik krizinin olağan bir yansıması şeklinde göre-

* 1923'de -henüz Cumhuriyet ilan edilmeden ve İktisat Kongresi toplanmadan önce- bir Amerikan şirketine tanınan, fakat daha sonra uygulanma olanağı ortadan kalkan Chester demiryolu imtiyazını ve İzmir İktisat Kongresi'nde yabancı sermaye girişine yeşil ışık yakan politikaları, uygulamada «dışa açılma»nın göstergesi şeklinde ele alamayız. Çünkü bu dönemde Batı ülkeleri için, Türkiye gibi ülkeler, gerek sermaye ihracı, gerekse doğrudan yatırımlar yoluyla açık pazar oluşturma seçeneği açısından cazip değildir. İmparatorluğun son dönemiyle kıyaslandığında, yabancı sermayenin ve yatırımlarının gözle görülür ölçüde minimuma indiği gözlemlenebilir.

meyiz. Çünkü krizden çok daha fazla etkileneceğini düşündüğümüz Latin Amerika ülkelerinin çoğunda bile, devletçiliğe gerek duyulmaksızın içe dönük gelişme ve sanayileşme çabaları yürümüştür.⁴³ Ayrıca, Türkiye'nin özgül konumu da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu özgüllük, Türkiye'de devletin «ulusal» bir mücadeleden çıkmış olmasının da sağladığı «kurtarıcı devlet» imajının hala korunmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de devletçilik, saf ekonomik bir ilke adına gerçekleştirilmiş değildir. Gerektiğinde, kendisinin yaratıp geliştirmeye yöneldiği toplumsal-ekonomik kesimle bile bağı koparmaktan çekinmeyen güçlü bir devlet yapısı sözkonusudur. Türkiye'de «liberalizm-devletçilik» çatışması şeklinde yansıyan kutuplaşmaların da arkaplanında bu idari olgu, yani devletin ya da iktidarın kullanım biçimine ilişkin farklı tercihlerin bulunması olgusu yatmaktadır.⁴⁴ Liberal diye anılan kesimin devletçilik terimini benimsediği ve dönemin entellektüel atmosferinin olmazsa olmazı olan Kemalizmi olumladığı düşünülürse, liberal-devletçi çatışmasının yapay bir zemin üzerinde gerçekleştiği anlaşılabilir.

2. Tek parti döneminin bazı uğrak noktalarında devlet içindeki iktidar çekişmelerinden kaynaklanan düşünsel farklılaşmalar görülmüştür. Bu farklılaşmalar bir neden değil, bir sonuçtur. Çünkü devlet tarafından belli dönemlerde teşvik ve koordine edilmektedir. Kadro çevresinin de, resmi organlarla doğrudan bir bağı olmamasına rağmen, bir dönem siyasal iktidara belli bir siyaset önerisiyle ortaya çıkmış olması bu açıdan ele alınmalıdır. «Devletçi» dönem sürerince, ekonomik işlerden sorumlu devlet organları bir kaç kez el değiştirmiştir. 1932-33 ve 1937-39 yılları arasında iş çevrelerine devlet himayesi talep eden aferistler (= çıkarıcılar diye anılır)'in devlet düzeyinde temsilcisi olan Celal Bayar İktisat Vekilliğinde bulunmuştur. Aynı sırada «radikal» devletçiler (örneğin İsmet İnönü) beklemede tutulmuştur. 1933-1937 arasındaki yıllarda ise bu kez konumlar değişmiştir. İlk bakışta istikrarsız gibi görülebilecek bu durum, gerçekte sistemin işleyiş mantığına gayet uygundur. Şöyle ki, bu

43 Bunun için bkz. Haldun GÜLALP, *Gelişme Stratejileri*., s. 96.

44 Benzer bir yaklaşım için bkz. BORATAV, *Türkiye'de Devletçilik*, s. 53. Boratav şunları yazıyor. «Serbest Fırka -CHF çatışmasını ilk bakışta liberalizm-devletçilik çatışması gibi görmek mümkündür. Gerçekte ise, Serbest Fırka ile o zamann Halk Fırkası arasında böyle kesin çizgilerle ayrılmış bir tutum ve felsefe farkı yoktu».

durum, devlet şefinin biraz değişken, biraz pragmacı tutumuyla ilişkili olarak, sistemin siyasal ve ekonomik bakımdan ölçülü ve dengeleyici bir konumu korumasıyla ilgilidir. İş Bankası grubunun, belli dönemlerde devletin yüksek bir organında temsil edilebilmesi, devletçi uygulamalar için bir zorluk yaratmamıştır. Şu var ki, devletin yürütme organlarının, farklı ekonomik model önerisi getirenlerce az çok eşit ölçülerde paylaşılmış olduğu söylenebilir. Bu durumda salt ekonomik kategorilerle döneme getirilen açıklama biçimi yetersiz kalmaktadır. İktidar mücadelesinin belirleyicilerini «sınıfsal çatışmalarda» veya ekonomik zümrelerin çıkar güdülerinde bulan açıklamalara katılamıyoruz; bu belirleyiciler devletin yapısal özelliklerinde aranmalıdır. Çünkü siyasal sistem, bizzat kendisinin yarattığı çatışmacı unsurlara sırasıyla, kısa dönemler boyunca yürütücülük işlevi vererek iç denetimi sağlayan bir gelişme sergiler. Bütün temel ideolojik ve siyasal husumetlerin anlaşılmasında bu ana olguyu göz önünde bulundurmak gerekir.

3. Kadrocular, «Türk inkılâbı»nın asıl karakteristiği olan ve Batıcı siyasal ve sosyo-kültürel dönüşümleri sağlayan yanı ile pek ilgilenmemişler, sosyo-ekonomik açıklama modelini izlemişlerdir. Bunun, onların geçmişte aldığı Marksist formasyonla şöyle bir ilgisi vardır: «inkılâb»ın dönüştürdüğü temel kurumlar, Kadrocu analizde ikincil düzeyde yer alan «üst-yapı» formları içinde yer alır; bu, onların bir bakıma inkılâbın «alt-yapısal» unsurlarını öne çıkararak, «anti-Batıcı» bir söylem kurmalarına izin vermesi için- Batıcı reformları gözardı etmelerini açıklar. Ne var ki bu tutum, Kadrocuların «inkılâp»ın reformcu değerlerini sekter biçimde yadsıdıkları anlamına gelmez. Yalnızca inkılâbın kültürel boyutunun öne çıkarılması Kadro'nun teorik çerçevesine uygun düşmediği için bu boyut törpülenir. Çünkü Kadrocu varsayım, inkılâbın anti-empyralist ve «anti-taklitçi» bir karakter gösterdiği ya da göstermesi gerektiği yönündedir. Gerçeklikte teorilerini doğrulayacak yeterince işaret bulamadıkları için de «inkılâbın henüz tamamlanmadığı» gerekçesini ortaya atmışlardır. Bugünden bakıldığında bu gerekçenin ne denli zayıf olduğu anlaşılacaktır. Kadrocuların; Kemalist bürokrasinin örneğin İsviçre medeni hukukundan veya İtalyan faşist ceza yasasından esinlenen eklektisizmine karşı tepki duymaları beklenirdi. Oysa Kadro'nun, Batıcı inkılâbın ana yöneliş ve değerlerinden kesin bir kopuşla

ayrıldıklarına dair elle tutulur bir ipucu yoktur. Çünkü Batıcı Kemalist reformları uzun boylu tartışmaktan kaçınmışlardır. Kadrocular, toplumun kurumsal dokusunda meydana getirilen değişiklikleri normatif açıdan değerlendirme yoluna girmemişler, bu konuda az çok nötr bir tutum takınmışlardır. Bu da, rejimin bu konudaki hassaslığı ve katılığı nedeniyle anlaşılır bir şeydir.

4. Kadro'nun toplum olaylarına yaklaşımı «toplumsal bütüncü» bir karakter gösterir. Bu nedenle bakış açısı çatışmacı değil, uyumcu (konformist)'dur. Toplumsal bütünlük, millet realitesinin yapısında somutlaşır. Buna göre, sınıf ve zümre kavgaları, sınıf ve zümre egemenlikleri ve her türlü kutuplaşma millet bütünlüğünü parçalamaya yöneliktir.⁴⁵ Kadrocular ideolojik ve siyasi kutuplaşmalara da karşıdırlar. Kendi dışlarında kalan hemen her türlü eğilimi yadırtarak bunun kesin bir örneğini verirler. Sundukları solidarizm (dayanışmacılık) anlayışı, toplumun varsayılan çatışmasız ve organik bütünlüğünü muhafaza etmeye yöneliktir.⁴⁶

5. Kadroculuk, toplumsal sorunların çözümü için biricik adayın, tarihin gelişme yasalarının objektif bilincine ulaşmış öncü ve aydın bir kadro olduğuna inanan, kendilerini evrenin merkezi olarak kabul ve empoze eden, böylece herkesi, her şeyi yönetmeye gerekece üreten bir kesim Cumhuriyet aydınının ideolojisidir. Aydemir'in Suyu Arayan Adam'ı bu Cumhuriyet aydınının tipik şahsiyetini ele veriyor. Aydemir'in şahsına yöneltildiği gibi, gerçekte aradıkları şey, «.sadece, cemiyete yukarıdan bakan bir iktidar postudur.»⁴⁷ Bu tanımlama gerçi dönemin genel aydın tipini çizdiği için yeterli değildir; Kadrocu ideolojinin ayırd edici yanı, her şeyin üstünde ve kadiri mutlak bir devlet gücünün güdümünde kapitalist ve sosyalist olmayan bir yoldan, ancak çağdaş Batı uygarlığının endüstriyel teknolojisini model alan bir «kalkınma ideolojisi» olmasıdır. Bu yönelim Kadrocuları, bir uygarlığın ürünü olan metodu veya teknolojik birikimi o uygarlığın bütün değerlerinden soyutlayarak ele almaya sevk etmiştir. Kadrocuların derin çelişkilerinden biri, toplumsal farklı-

45 Bunun için bkz. İsmail HÜSREV, «Millet İçinde Sınıf Meseleleri», *Kadro*, C. 3, Sayı : 25, s. 34.

46 Aykırı bir yaklaşım için bkz. TEKELİ-İLKİN, «Bir Aydın Hareketi : Kadro», *Toplum ve Bilim*, Sayı : 24, s. 59.

47 AYDEMİR, *Suyu Arayan Adam*, s. 235.

laşmalara veya sınıflaşmaya izin vermeyecek bir sanayileşme stratejisinin mümkün olabileceğine duydukları güvende yatar.

6. Emin Türk Eliğin'in isabetli terimleriyle, Kadroculuğu, «Türkiye'yi, kapitalizmi atlayarak Batılaştırmak doktrini»⁴⁸, «Pan-Kemalist bir devlet felsefesi»⁴⁹ içine yerleştirmek mümkündür. Kadro, siyasal iktidara alternatif önerme misyonuyla kendini koşullamış bir pratik ideoloji okuludur. Ayrıca Türk siyasal tarihinde, devletçe dışlanan sosyalist örgütlerin yüksek düzeylerinde görev almış kişilerin sonradan devletin aktif hizmetine giren ilk örneklerinden biridir. Yanardağ, haklı olarak Kadroculuğu, Türkiye'de sık rastlanan türden «devlet solculuğu»nun ilk örneklerinden biri şeklinde değerlendiriyor.⁵⁰

7. Kadro'nun «Türk İnkılabı»nı yorumlayış tarzı önemli çelişki ve yetersizlikler barındırmaktadır. Bu çelişki ve yetersizlikler Kadrocuların, milli mücadele sürecini, temelde «Batı ülkelerinin bir sömürgeci olmaktan kurtuluş» süreci olarak ele almalarından doğar. Oysa milli mücadele eyleminde yadsınan şey, ülkenin bir sömürge konumunda olması değildir. Milli mücadele, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında yoğunlaşan azınlık ve milliyetçi (özellikle Rum, Balkan ve Arap kökenli) merkezkaç güçlerin «ulus-devlet»leşme çabalarına paralel biçimde imparatorluğun geleneksel etnik bileşimine reaksiyon olarak gelişen ve devletin iç yapısına yeni bir dinamizm ve şekil verme arayışında olan devlet-içi bir kadronun siyasal eylemidir. Bu eylemi, sömürgeciliğe karşı bir eylem olarak değil, Osmanlılığa karşı bir eylem olarak kabul etmek gerekir.

8. Kadrocuların, kullandıkları tarihsel materyalist metoda aykırı bir şekilde, toplumsal olayları iradeci bir yaklaşımla ele aldıkları da söylenebilir. Yücelttikleri «inkılâp»ın, kendi öngörülleri doğrultusunda gelişmediğini gördükleri zaman, determinist görüşlerini yalanlayan bir biçimde, «inkılâbı tamamlamak» üzere topluma tepeden ve bilinçli bir müdahaleyi gerekli bulmuşlardır. Küçük, seçkin bir kadroya, bilinçli bir müdahaleyle toplumun yönetimini üstlenme kutsal misyonunu vermeleri bu genel tutumun bir sonucudur. Kad-

48 Emin Türk ELİĞİN, *Kemalist Devrim İdeolojisi*, s. 106.

49 ELİĞİN, *a.g.e.*, s. 289.

50 Bkz. YANARDAĞ, *a.g.e.*, s. 116.

rocular bu şekilde, örtük olarak varolan bürokratik yapıyı belli ölçüler içinde olumsuzlamışlardır. Bu nedenden dolayı Kadrocular, resmi tezi besleyip güçlendirmekle birlikte, resmiyet kazanamamışlardır.

Son olarak, dönemin devlet zihniyetini sergilemesi bakımından parti bürokrasisinin şeflerinden Recep PEKER'in «İnkılap Dersleri»'nden bazı pasajlar aktaralım : «İnkılâp; bir sosyal bünyeden geri, eğri, fena, eski, haksız ve zararlı ne varsa bunları birden yerinden söküüp onların yerine ileriye, doğruyu, iyiyi, yeniye ve faydalıyı koymaktır. (..) İnkılâpları yapmak için çok kere zor kullanmak lazımdır. Saydığım anlamda bir değişiklik yapılırken mukavemet ve irtica unsurları, yerine göre elinde silahla veya cebinde kitapla (..) gelip karşımıza dikilirler. Bunları vurup devirmedikçe inkılabı yapmanın ve hatta uzun devirler korumanın imkanı yoktur. (..) Bu bakımdan da Türk inkılabı en ziyade zor kullanmayı gerektiren bir hususiyet gösterir.»⁵¹ Bu ifadeler devletin, kısa vadelerde belirlediği hedefleri gerçekleştirmede zor unsurunu nasıl meşrulaştırdığını gösterir. Diğer yandan devlet yaptırımının en büyük yaptırım olarak, devlet alanı içinde kalan her şeyi denetim altında tutmak için hoyratça kullanılabileceğini dışa vurur. Bu yoğun denetleme arzusu, zamanı gelince rejimin en sadık unsurlarının bile (örneğin üniversitenin, basının, «liberal» kadroların, Serbest Fırka'nın ve en sonunda Kadro topluluğunun) kolayca tasfiye edilmesini açıklar.

51 Recep PEKER, *İnkılâp Dersleri*, s. 18-19.

BİBLİYOGRAFYA

- AĞAOĞLU Ahmet, *Devlet ve Fert*, İstanbul, 1933.
- ALEMDAR, Korkmaz, «Basında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketi İle İlgili Bazı Görüşler», *Kadro*, C. 1, s. 27.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İnkılap ve Kadro*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal*, C. 3, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yay., Ankara, 1982.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, Gerçek Yay., İstanbul, 1989.
- BOSTANCI, Naci, *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1990.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yay., İstanbul, 1980.
- ELİÇİN, Emin Türk, *Kemalist Devrim İdeolojisi*, Ant Yay., İstanbul, 1970.
- ERER, Tekin, *Türkiye'de Parti Kavgaları*, Tekin Yay., İstanbul, 1966.
- GÜLALP, Haldun, *Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri*, Yurt Yay., Ankara, 1987.
- KADRO* dergileri, (Tıpkıbasım), 3 cilt, Yayına Haz. : Doç. Dr. Cem Alpar, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1982.
- PEKER, Recep, *İnkılap Dersleri*, İletişim Yay., İstanbul, 1984.
- ROSIER, Bernard, *İktisadi Kriz Kuramları*, İletişim Yay., İstanbul, 1991.
- SAFA, Peyami, *Sosyalizm, Marksizm, Komünizm*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1990.

- TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, «Bir Aydın Hareketi: Kadro», *Toplum ve Bilim*, Sayı : 24, 1984.
- TÖKİN, İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İletişim Yay., İstanbul, 1990.
- TUNÇAY, Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yay., Ankara, 1978.
- YANARDAĞ, Merdan, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Yalçın Yay., İstanbul, 1988.
- YERASİMOS, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, C. 3, Belge Yay., İstanbul, 1989.
- YETKİN, Çetin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1983.

KADRO HAREKETİ İLE İLGİLİ DİĞER BAŞVURU
KAYNAKLARI :

- AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni (dün-bugün-yarın)*, C. 1, Remzi Yay., İstanbul, 1975.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, «Kadro Hareketi», *Milliyet*, 10-19 Kasım 1970.
- BOSTANCI, Mehmet Naci, «Bir Devrin, Bir Hareketin Hikayesi - Kadro ve Kadrocular», *Tercüman*, (Yazı Dizisi), 24 Şubat 1987-1 Mart 1987.
- CANIVAR, Gülser - HEPER, Metin, «Ülkü ve Kadro Dergilerinde Yayınlanmış Bazı Makalelerde Beliren Devletçilik Anlayışı», *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, C. 4-5, 1976-77.
- CARRETTO, Giacomo, «1930'larda Kemalizm-Faşizm-Komünizm Üzerine Polemikler- I-II», *Tarih ve Toplum*, C. 3, Sayı: 17-18; 1985.
- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yay., C. 1, İstanbul, 1983.
- ÇELİK, Nur Betül, *Türkiye'de Halkçılık ve Kadro Hareketi*, A.Ü. Kamu Yön. ve Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1984.

- ERDEM, T., *Sosyolojik Açıdan Kadro Hareketi*, A.Ü. D.T.C.F. Sosyoloji Bölümü, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), 1990.
- GÖKTÜRK, Halil İbrahim, *Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir*, Ankara, 1977.
- GÜRSES, Fulya, *Kadro Dergisinin İncelenmesi*, İ.Ü. Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), 1974.
- KAPYALI, H. Melda, *Kadro Hareketine Yaklaşımlar ve Kadro'nun Yöntem Anlayışı*, İ.Ü. İktisat Fak., (Yayınlanmamış Master Tezi), 1983.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, *Zoraki Diplomat*, İletişim Yay., İstanbul, 1984.
- KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, 1967.
- SAYILGAN, Aclan, *Türkiye'de Sol Hareketler (1871-1973)*, Otağ Yay., İstanbul, 1976.
- TEVETOĞLU, Fethi, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ankara, 1967.
- TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası (1919-1946)*, Doğan Yay., Ankara, 1971.
- TÖR, Vedat Nedim, *Kemalizmin Drama*, Çağdaş Yay., İstanbul, 1983.
- TÖR, Vedat Nedim, *Yıllar Böyle Geçti*, Milliyet Yay., İstanbul, 1976.
- TUNÇAY, Mete, «Şevket Süreyya: Suyun bulunması galiba yolun yitirilmesi pahasına oldu, demişti»; ve «Şevket Süreyya ve Tezatsız Bir Millet Amacı Güden Kadro Hareketi», *Milliyet Sanat Dergisi*, Sayı: 178, 2 Nisan 1976.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, «Tenvire Muhtaç İki Nokta», *Filci Hareketleri*, Sayı: 37, 5 Temmuz 1934.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit, «Bir Münakaşanın İbret Alınacak Neticeleri- 1-2», *Fikir Hareketleri*, Sayı: 44-45, 23-30 Ağustos 1934.